

قصه

لیلا احسانی / آموزگار مدرسه جبار باغچه بان شهرستان جاجرم

گذشته قصه

واژه قصه در زبان عربی به معنای حدیث، روایت، داستان، مطالب یا کار رخ داده و در زبان فارسی مترادف با داستان های تخیلی، افسانه و حکایت های تاریخی است. بسیاری از صاحب نظران بر فطری بودن هنر و ارتباط آن با احساسات و تمایلات درونی انسان تأکید دارند و لذا می توان گفت علاقه و کشش بشر به قصه نیز جنبه فطری دارد. در این قالب هنری، بسیاری از حقایق و واقعیت ها را می توان مطرح کرد همچنین می توان میراث فرهنگ و تمدن گذشتگان را به نسل حاضر انتقال داد. به علاوه قصه از قلمرو تسلط عوامل سه گانه جغرافیایی، سیاسی و اقتصادی خارج بوده و عامل زمان هم در میزان این علاقه تأثیری ندارد. قدمت قصه به روزگاری بر می گردد که انسان برای ایجاد ارتباط با هموعان خود از زبان استفاده کرد و هیچ قوم و ملتی را در تاریخ نمی توان یافت که دارای قصه نباشد. قرآن آخرین کتاب آسمانی مملو از قصه ها و تمثیل هایی است که لباس سخن حق شده اند و ماجرای اقوام و مردم گذشته را برای مسلمانان و مخاطب هایشان نقل می کند تا تجربه تلخ گذشتگان طغیان گر دوباره تکرار نشود. سوره یوسف آیه ۱۱۱، بیان گر این موضوع است.

اهمیت زبان قصه در قرآن تا آنجاست که حضرت علی (ع) گاه در فرموده های خویش قرآن را تماماً قصه خوانده اند. افلاطون در کتاب جمهوریت خود در باب اهمیت قصه می گوید: باید پرستاران و مادران را وادار کنیم که فقط حکایت هایی را که پذیرفته اند برای کودکان نقل کنند و متوجه باشند که پرورشی که روح اطفال به وسیله حکایت ها حاصل می کنند به مراتب بیش از تربیتی است که جسم آنها به وسیله ورزش پیدا می کند.

امروزه غالب پژوهشگران معتقدند که ۹۰ درصد عادت های مفید مطالعه و کتاب خوانی در خلال سنین دبستانی باید در کودکان به وجود آید. قصه گویی در کتابخانه های آمریکایا ظاهراً در حدود ۱۸۹۹ آغاز شده است و برای نخستین بار کتابخانه کارنگی در پترسبورگ قصه گویی در ساعت معین را آغاز کرد. در ساعات قصه برای کودکان ۱۰ سال به بالا از داستان هایی بر پایه نمایشنامه های شکسپیر، قصه ایللیاد و ادیسه، رابین هود، آرتور شاه و سردارانش استفاده می شد. در کتابخانه کارنگی و کتابخانه عمومی نیویورک برای نخستین بار در سال ۱۹۱۲، سرپرست تمام وقت برای قصه گویی تعیین شد. در ایران، سابقه قصه گویی برای کودکان در کتابخانه ها به زمان

تأسیس کانون پرورش فکری کودکان و نوجوانان یعنی سال ۱۳۴۴ هـ. ش باز می‌گردد.

اهمیت و فواید قصه

۱. در هر قصه ای ماجرای پیگیری می‌شود. ماجرای که نقاط مجهولی دارد و می‌تواند حس کنجکاوی کودکان را برانگیزد و قدرت تخیل آنها را پرورش دهد.

۲. کلمه ای که از راه گوش شنیده شده و درک شده است به مراتب آسان تر خوانده می‌شود. در حقیقت داستان خوانی و داستان گویی شیوه‌هایی هستند که سطح کتابخوانی کودکان را بالا می‌برد و فاصله میان قدرت خواندن کودک و قدرت درک او را از بین می‌برد.

۳. در برنامه قصه گویی مخاطب‌ها امکان دخالت و اعتراض را دارند و وجود خود را بهتر حس می‌کنند و این امکان در پرورش استعدادها و پرورش قدرت تخیل خلاقیت کودکان تأثیر زیادی دارد.

۴. معمولاً کودکان دوست دارند قصه‌های شنیده شده را دوباره بشنوند و به هنگام شنیدن دوباره قصه به تصحیح گفته‌های قصه گو اقدام کنند. با این کار هم اتکاء به نفس می‌یابند و هم به تقویت قوه حافظه خود می‌پردازند.

۵. بازگویی قصه‌های شنیده شده توسط کودکان فایده‌های زیادی دارد. چون علاوه بر پرورش قدرت حافظه و تمرین استفاده بهتر از بهره هوشی، قدرت بیان آنان را نیز تقویت می‌کند و برای کودکانی که کم‌رو و جامعه‌گریزند راه درمان مناسبی است که صفت اجتماعی بودن را به آنها می‌دهد.

۶. قرن‌ها است که قصه و قصه‌گویی بهترین راه بیان آرزوهاست. قصه زبان مشترک انسان‌ها برای انتقال ارزش‌های اخلاقی و معنوی از نسلی به نسل دیگر و وسیله‌ای برای انتقال آداب و رسوم است.

۷. قصه و قصه‌گویی همیشه عواملی بوده‌اند که تحمل دیگران و عقایدشان را ممکن ساخته‌اند.

۸. قصه می‌تواند مایه نشاط و شادابی و وسیله تأمین بهداشت روانی و درمان ناراحتی‌ها و آرامش بخش باشد.

۹. تصاویر موجود در کتاب‌های کودکان و نوجوانان و همچنین فیلم و تئاتر اغلب طوری است که حیطه پرواز خیالی خواننده را محدود در تصاویر ارایه شده می‌کند. یعنی به مخاطب اجازه نمی‌دهد قهرمانان و فضاهای قصه را آن‌گونه که ساخته و پرداخته‌ی فرهنگ شخصی خویش است تصور کند. در حالی که در قصه مخاطب می‌تواند تصویر ذهنی حاصل از کلام را خودش ترسیم کند. ۱۰. امنیت روانی شنندگان یک قصه جادویی و ترسناک بیشتر از امنیت روانی کودکانی است که همان قصه را به صورت فیلم و تئاتر می‌بینند.

۱۱. یکی دیگر از موارد اهمیت قصه در موضوع تقلید و همانندسازی (قهرمان‌سازی) در کودک و نوجوان است. همانندسازی در صورت استفاده از الگوهای مناسب کمک مؤثری در تشکیل و رشد شخصیت کودک محسوب می‌شود. همچنین از طریق پرورش عقلانی کودک و قدرت استدلال و انتقاد و افزایش آگاهی او می‌توان به پرورش قدرت تشخیص و انتخاب او کمک مؤثری کرد و به تغییر و هدایت نگرش وی پرداخت.

۱۲. بیشتر متخصصان تعلیم و تربیت عقیده دارند که مسأله کتابخوانی و قصه‌گویی اهمیت زیادی

است. تحقیقات امروزی نشان می دهد که با صدای بلند خواندن قصه پیش از خواب از عوامل مؤثر در جهت دادن عادت مطالعه به کودکان است و در آینده از آنها خوانندگانی خوب و تیزبین و ماهر می سازد. در سنین ۴-۳ سالگی کودکان معمولاً آمادگی دارند که درباره اتفاقاتی که برایشان افتاده قصه بسازند یا قصه هایی که شنیده اند باز گو کنند. در سنین ۶-۵ سالگی کودکان از لحاظ ذهنی این آمادگی را دارند که افسانه ها را بشنوند.

از سن ۶ سالگی کودکان به شنیدن قصه های بلند که قسمت به قسمت گفته می شود آمادگی پیدا می کنند.

موضوع قصه :

در قصه کودکان دو نوع موضوع را می توان و باید برای آنها مطرح کرد:

۱. آنچه به زندگی کودکی آنان مربوط می شود (از قبیل شناخت خود، محیط اطراف، والدین، خواهر و برادر، برخوردها - نحوه رفتار با اطرافیان، نظافت و مسایل بهداشتی و ...)
۲. آنچه به زندگی آینده مربوط می شود (جهان شناسی، مذهب، تاریخ کشورش و جهان و ...)

چه نوع قصه هایی برای گفتن مناسب است؟

الف) قصه هایی درباره ی تاریخ و سرگذشت خانواده. مهم ترین قصه هایی که باید در محافل خانوادگی گفته شود قصه هایی است که به نسل های بعد انتقال پیدا می کند. مثل داستان تولد و مرگ افراد برجسته، رویدادهای مهمی که در خانواده ها اتفاق می افتد. مهم ترین قصه ای که هر

دارد. زیرا به محفوظات و ذهنیات ایشان طراوت و جلای خاصی می بخشد. مشاهده شده است هنگامی که برای کودکان قصه می گویند با سؤوال های متعدد آنها روبه رو می شوند و گاه قصه گو مجبور به قطع مکرر قصه می شود تا پاسخ سؤوال های مخاطب را بدهد. در این مسیر مقادیری از اطلاعات و تجربه های قصه گو به مخاطب انتقال می یابد.

۱۳. قصه و قصه گویی ارزاترین و در عین حال از مؤثرترین شیوه های نمایشی است که گاه بدون هیچ وسیله و مقدماتی قابل اجراست. اهمیت قصه و قصه گویی موضوعی نیست که فقط در زمان ما مورد توجه قرار گرفته باشد. در بسیاری از متون ادبی کهن، مطالب و اشاره هایی است که نشان می دهد قصه گویی به عنوان یک برنامه آرامش بخش و تأمین کننده بهداشت روانی از قرن ها پیش مورد توجه بوده است.

۱۴. قصه می تواند دریچه ای برای نفوذ به دنیای کودکان و همراه شدن با او در سفری برای کسب سازگاری، تعادل جویی و بهبود وضعیت عاطفی - روانی کودک باشد. (نشریه تعلیم و تربیت استثنایی شماره ۲۰ و ۲۱) در اسناد تاریخی ذکر شده است که پرستاران برای مداوای مشکلات خواب، تسکین ناراحتی های عصبی و مهار اضطراب بیماران در بیمارستان جندی شاپور اهواز برایشان قصه می گفته اند.

چه وقت و چه مکان هایی برای قصه گویی مناسب است؟

هنگام خواب، شب و عصر زمانی است که از گذشته های دور برای قصه گویی به ثبت رسیده

طریق می‌توان مهارت در مشاهده را به‌طور مستقیم به کودکان آموخت. برای مثال، می‌توان به کودکان یاد داد که چگونه اثر رد پای انسان یا حیوان را تشخیص دهند و تغییراتی که در اثر وزش باد - باریدن باران - طوفان در رد پا به وجود می‌آید در نظر بگیرند. انسان به دلیل آگاهی از گوناگونی و پیچیدگی زندگی در سیاره زمین هم که شده باید این داستان‌ها را بیاموزد.

(ت) داستان‌های سرگرم‌کننده. داستان‌هایی که برای وقت گذرانی گفته می‌شود. مانند داستان‌های حقه بازی و فکاهی. مارتا و الفشتاین در اثرش به نام خلق کودکان به نقش این داستان‌ها در رشد زبان و اعتماد به نفس آنان تأکید دارد و با توجه به فواید درمانی خنده لزوم وجود چنین داستان‌هایی را مطرح می‌کند.

(ث) در اینگونه قصه‌ها باید به این نکته توجه کرد که در داستان کودکان نباید شخصیت اصلی کارش به ناکامی و شکست کشیده شود.

(ج) داستان‌هایی که به وسیله اجسام گفته می‌شود. عکس‌های آلبوم قدیمی، وسایلی که از سفرهای دور و دراز به خانه آورده‌ایم همه اجسامی هستند که هر کدام برای گفته شدن داستان خواص خودشان مورد استفاده قرار می‌گیرند.

کودکی مایل به شنیدن آن است، قصه تولد خود اوست. چگونگی انتخاب اسم، عکس‌های دیگران، مراسم تولد، مسایل بیمارستان و یا هر اتفاق مشابه دیگری می‌تواند به عنوان قصه تولد گفته شود. قصه تولد را می‌توان از روی آلبوم عکس کودک و یا با کمک گرفتن از چند عروسک گفت. مفهوم تولد و مرگ، آشنایی با اجداد و گذشتگان و روش‌های زندگی آنها را می‌توان به صورت قصه برای کودک بیان کرد.

(ب) قصه‌های عامیانه، افسانه‌ها و اسطوره‌ها. بعضی از والدین بیم دارند که کودکان از حوادث خارق‌العاده و اشباح در قصه‌ها بترسند. اگر انتخاب چنین قصه‌هایی به درستی صورت گیرد کودکان با شنیدن حوادث برای چند لحظه کوتاه ترس را تجربه می‌کنند اما بلافاصله به پیگیری قصه رو می‌آورند. کودکان در سنین شش سالگی به بالا نیاز دارند مقدار معینی از ترس و اضطراب را تجربه کنند. آنها در درون خود می‌خواهند نشان بدهند که مقابله با ترس را آموخته‌اند. روان‌شناسان بیشتر بر این باورند که قصه‌های خیالی و افسانه‌های خارق‌العاده می‌توانند عوامل مؤثر و قدرتمندی در تکامل شخصیت کودکان باشند.

(پ) داستان‌هایی درباره‌ی محیط اطراف. به این

منابع:

- رحماندوست، مصطفی (۱۳۸۱). قصه‌گویی، اهمیت و راه و رسم آن، چاپ چهارم، تهران.
 آناپلویسکی. ترجمه مصطفی رحماندوست (۱۳۷۲)، چاپ اول، تهران.
 مهاجری، زهرا (۱۳۷۵)، قصه و قصه‌گویی، چاپ اول، تهران.
 رهگذر، رضا (۱۳۶۸) و اما بعد. چند و چون در ادبیات کودکان و نوجوانان.